

EUSKERAZKO IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

BEDERATZIGARREN MENDEKO LAU IDAZKI

(1)

Zortzigarren mendeko bi idazki aztertu genituan Aldizkarl onen 1°, 2ⁿ eta 3ⁿ zenbakietan. Iru gauza erakutsi zizkiguten larruki aiek:

- Gure Euskalerrriaren askatasun osoa;
- Kristautasuna eta kultura, guri, iparraldetik etorri zitzaizkigula, egoaldetik balño geleago. Ez da arritzekoa, garai artan Euskalerrriaren ipar-muga, Garona'z aruntz, Dordoña ibaiaren aranean zegoala gogoratzen ba'dugu;
- Asia zala, seguruaski, ordurako, euskal toki-izenak laterazko dokumentuetan laterara biurizeko oitura negargarria. Ala, adibidez, ARRIETA edo ARRIOLA, "Pedroso biuriu zutela.

Gaur ikerizen asiko geran larrukiak, 807'garren, 828'garren, 856'garren 863'garren eta 864'garren urieetakoak dira.

Aurreneko Dokumentuan, Eugenius apaizak, berak eta bere iru lagunek, beren buruak eta dituzten gauza guztiak, Taranko'n zegoan Emeter eta Zeledon Doneen lekaidetxeari eskeintzen zikiotela dasaigu.

Gauza oien ariea, beraiek, oiñarrietatik gora, beren eskuz egin zituzten bi jaurretxeak ematen zizkioten Taranko'ko lekaidetxe ari: "nostras propias ecclesias Sancti Andree apostoli et Sancti Felicis que manibus nostris extirpe radice fecimus in territorio Area Patriniani".

"Nostras propias" esaten diete eliz aiei gure Eujenio'k eta bere lagunek. Bein baiño gelagotan agertzen da ori garai artako larrukietan. Beraz, Eliz bat eraikitzen zuana, eliz aren jaun eta jabe izaten zan oso-osan.

Toki-lzen auek damaizkigu 807'garren urteko Azaroaren 11'ean idatzitako larruki onek:

TARAÑKO, PANDO, NOZETO, AREA PATRINIANI, ROIGO, ROIO.

So-dagiegun arinkl bost izen zar oiei:

TARANKO—. Len ere, zortzigarren mendeko larrukiak aztertzerakoan aipaturik utzi genduan Mena Aranean dagoan erri orren izena. Osotu dezagun gaur orduan esana:

Kerexeta'k, euskal abizen bezala bizirik dagoala, diosku, TARANKO abizena. Eta Elorrio'ko 1053'garren urieko dokumentu batean agerizen dan TURANKO'ren aldaketa bat izan daitekeala.

Ori orrela balitz, pozik emango nuke nik beste urrats bat aurrera: "KO" atzizkl bat dar Eta "KO" atzizki ori "GO" biurtzen da "N" izkiaren atzetik.

Ortaz euskal idazkera jatorrean Turanko'k, TURANGO bear luke. Aide ote ditugu bá lau lzen auek?: TARANKO = TURANKO = TURANGO = DURANGO?

Orra or, Bizkai'ko gure Durango, Mena Araneko Turanko zarrarekin aideturik!

Lopez Mendizabal'dar Ixaka'rentzat berriz, Taranko'ren lenen "T" ori, "protetikoa da, "eraskiña", "A" izkiak bere otsari indar emateko sortarazi duan "kontsonante" edo izki laguntzaillea; geiagoko esan-nairik ez duana. Orrela, gure Ixakarentzat, Taranko, ARANKO izango litzake; eta nere ustez, orrela izatekotan, Aranko ori, ARANGO genuke euskera egokian.

"ARANG" mamizat daramaten euskal izenak asko dira, ARANGIZ adibidez; eta "ARAN" daramatenak askoz eta askoz geiago.

Gabiltzan ordea zurgurki, eta ez dezagun ziurki ezer aldarrikatu, arri labaiña bait da etimologiaren arrla.

MENA— Izen ortako aranean dago Taranko, eta aran ori, gaur, Bugos'ko Probinzian daukagu. Bere jatorriz ordea bete-betea euskotarra dugu: Enkarterrien zati.

Antziña iru enkarterri bereizten ziran: Santanderkoak, ("Las Encartaciones de Santander), Bizkai'koak; eta Burgos'koak ("Las Encartaciones de Burgos").

Gure larrukiaren denbora aietan eta baita askoz geroago ere, Burgos'ek ez zuan lurralde aietan zer ikusirik. Ez zan oraindik Burgos'ik. Izen au IX mendearen azkenean eta X mendean asten da idazkietan agertzen, eta ez gaiñera oso idazki fidagarrietan.

MENA euskal izena dala, ez da zalantzazko gauza. Aran artatik ez urruti, Araba'ko AIALA aranean bada gaur ere MENAGARAI izeneko erri polit bat. Eta MENAKA bat, Bizkai'n. Eta balta "MENA"z osotutako itz eta abizen ugari ere Euskalerriazear.

Zer esan nai duan? "Mea" eskierki; gazteleraz "vena de mineral". "MEA" itzetik dator euskerazko "MEATZA", gaztelerazko "mina".

Lopez Mendizabal'entzat berriz, "mena", "larre", "basa- belardi", litzake, "M" protetikoaz eta "ena" "ana" "una'z" eraturtako itza. Azkeneko iru itz oiek berriz, gaztelerazko "gamon" esan nai ornen dute. Ez dakit nondik atera duan ori Lopez Mendizabal'ek. Azkue'k ez die bere iztegia —iru itz oiei— orrelako zentzurik ematen. Orrek ordea ez du ezer askorik esan nai, Azkue'ren iztegiak, fitologia eta zoologia, ots, belarritzia ta aberiztia, ez bait ditu ia-ia ukitu ere egiten.

Ba dute or gure euskal akademiek lan eder garantzitsua! Belar, belarkl, pizti eta mozorroen izenak, gure belaunaldiko euskaldun zarrekin batera, oso-osoan galduko bait dira.

MENA beraz, Lopez Mendizabal'entzat "Gamonal" izango litzake. Ez dut uste zuzen dabillenenik.

PANDO— Mena Aranean dagoan erria au ere. Bada Karrantzan ere beste Pando bat, eta asko Santander'en Asturietan eta Galizi'ren iparraldean. Ez du orrek, denak lzen bat diranik adierazi nai. Berdinatasuna eta batasuna bi gauza ez berdiñak bait dira.

Pando abizena lez, bizirik dabil oraindik gure artean. Bada Pando'ren lenen "P" ori protetikoa dala dionik; ortaz, PANDO, ANDO izango litzake.

"Ando" eta Anda", "larre" ornen dira euskeraz. Ez datoz Azkue'ren iztegia.

Dana dala, "ANDO"z eta "Anda"z asten diran izenak asko ditugu: ANDOLLU, Araba'n ANDONEGI, Gipuzkoa'n, ANDAGOYA, Araba'n, ANDAGARAI, Laburdi'n, ANDOSILLA, Nafarroa'n eta abar. Eta Baita ANDA izeneko erri bat ere Araba'ko Kuartango'n.

ROIGO— "In illo termino inter Roigo ad roio" dio larrukiak.

Lendabiziko !rakurketan ez zaizklt lur-izenak idurltu, adjetibu edo izen-laguntzailleak baizik. "Roio", "gorri" da, gaztelera zarrean, baiñan "roigorik" ez dut ez erdiaroko lateraren ez gaztelera zarraren iztegia aurkitu.

ROIGO beraz leku izena dugu iñolaz ere. "A" galdutako "Arroi-go" edo "Arroi-ko"ren bat ote da? Euskerak, abotsizki edo bokal baten aurreko "R" ren aurrean "A" edo "E" artzen duan bezain errez galtzen bait dituzte erderek bi abotsizki olek

"GO" atzizki toki-aderazlaria dalarik, "Arroigo", "Arritza" ote?

ROIO ere leku-izen dugu seguruaski. Lenen-izki edo inisial txikiarekin dator larrukian, baiñan orrek ez du ezer esan nai, ortografiari dagozkionetan oso traketsak bait ziran lumalari zar alek.

"Roio" adjetibu edo itz-laguntzaile zalakoan, uste izan nuan gure lumalari onek lateraz idaztean euskalkeri bat egin zigula. "Gorri", euskeraz, margo baten izenan galfiera, "uts", "arrats", "soil", (gaztelerazko, solo, "puro" "totalmente") esan nai duan itz-laguntzaillea ere bai bait da.

Orol, "aste gorrian", "en pura semana", "negu gorrian", "en pleno invierno"; larre gorrlan abarra" esanaz asten da Iparraldeko kanta zar bat, "en áspero páramo una perdiz".

"Arrigorrlaga", lugar de mucha piedra", da; eta "Arrigorri", "puro pedregal".

Gipuzkoa'ko Aizgorri'ri, guk Gipuzkoa'n, AIZKORRI esan ol diogu beti. Eta galde bat datorkit orain bat-batean gogora: "GORRI", — bigarren zentzu ontan—, eta "KORRI", itz bat bakarra ote dira? "Gorri"ren "G", izki latz baten atzean "K", edo "korri"ren "K" Izki legun baten atzean "G"—, biurtzen ote dira? Arrigorri— Aitzkorri?

Ortaz, gure larrukiko esariak, en puro pedregal esan naiko zuan: "aritzza gorrian", edo "arrizkorrian".

Baiñen bi itz aiek, — "Rolgo"ta "Rolo"—, ez dira itz-laguntzailleak. Zer ote dugu bá ROIO? "A" galdu duan ARROIA bat "ARROIO" biurtua? Izan ere, Euskalerrri izandako lurretako Arroyo abizen geienak ARROIA bait dira. Bada Araba'n gaur ere ARROIABE izeneko erri bat.

NOZETO ez da toki izena. "Noz", "intxaurrendoa" da, eta "nozeto" "Intxaurrendoa txikia". Ba dut ala ere zalantza bizia! "Noz" ez da bá laterazko itza; ezta erdiaroko laterakoa ere! Gaztelerazko itza da. Baiña 807'an bere jaiotzatik urrun zegoan oraindik gaztelera! Larruki au, geroago aldatua izan ote zan? Jakiña da bá Kuku-lla'ko larrukiak, batez ere zarrenak, —eta au zaarretakoa da—, arras aldatuak izan dirla.

Nozeto sicco" esaten du larruklak: "Intxaurrendoa legorra". Toki aren izana INTXAUSTI LEGOR edo orrelako zerbait ote zan?

AREA PATRINIANI, leendik esana daukagu Billarkaio dala. Eta "Arkaio" orren aurreko "Villa" ori erdera dala esan nuala uste dut. Ez ote da, orde. euskera? BILLA maiz agertzen bait zaigu, euskaldun lez, euskal itz jatorretan: **SORABILLA**, Gipuzkoan, **ARRIBILLAGA**, Naparro'an...

Bi santu-izen bakarrik ematen dizkigu larruki onek: "...ecalesias Sancti Andre apostoli eta Sancti Felicis".

Ander, Elelz osoak, orduan ere, begirune aundiz artzen zuan donea dugu.

Felis, ere Eliz osoaren santua zan. Ez dugu beraz larrukl ontan done bisigoten aipurik. Bisigoten, —eta alen ondorengo ziran mozarabeen—, kulturatik urrun aurkitzen zan beraz, bederatzigarren mendearen asieran ere, Euskalerrria.

Giza-izenak, bost dira: Eugenius, Balastar, Gersius, Nonna, Vitulo.

NONNA, euskal izena da. Orrela zeritzan Freula I'ak Euskalerrrian katigu artu eta gero emazte egin zuan neskatil arek; eta izen ori aurkitu genduan 759'ko lekaiame alen artean ere. Bi "NN" ak "Ñ" agoskatzen ziralda gogoan artzen da'duzu, NOÑA zan andre aien izena. Izen ori, orduango lumalariak, batzuetan NONNA, beste batzuetan NUNNA, eta balta, maiz aski, MUNIA ere idazten dute. Ez dagola dokumentu zarretan gelegi flatzerik! "NI" ere "Ñ" bait ziran..., MUÑA dugu Asturietakoa erregñ euskaldun aren izena, eta bait larruki ontako andrearena ere.

BELASTER'ek badu euskal uaaia. BELASKOTAR ote?

"BELASKO", Araba'n izen arrunta, "belearen unea" da, "ollasko" olloarena dan bezala. Bazan Euskalerrlan gizakumei abereen izenak ipintzeko oitura.

VITULUS, txokorra da, lateraz. Abere-izena au ere. ZEZENKO'edo orrelako zer-baiten itzulpena izatea ba daiteke.

GERSIUS, itxuraz germaniarra da. Akitani-aldetik etorritako izena, agian. An bait zegoan Baskon'ko Dukaterria, jendez euskalduna, naiz agintez, orduan, frankiarrak.

Zergaitik ez dedan esaten bisigotengandik etorria izan daitekeala? bisigotekin euskaldunak ordurarte eta baita geroago ere borroka besterik izan ez zutelako. Aldizka bada, ere, goxoagoak izan ziran frankitarrekingo gure arremanak.

EUGENIUS, laterako izena, krlstaudi osora zabaldurik zegoana.

Ikus dezakezunez, giza-izenen azterketak ere, kulturaz, bisigoten mundutik at zegoala Euskalerrla, erakusten digu.

Larrukl onek ez du erregeen aipurk. Ez ta ondorengoak ere. Ondorengo au, 828'koa dugu, eta Armentarius izeneko apaiz batek bere burua eta bere ondasunak Taranko'ko Emeter eta Zeledon'en lekaidetxari eskeintzen zizkiola adierazten digu.

(Ikus dezakezunez ospe aundia artu zuan, Mena'n bi mariiri euskaldun alen orne-
nez eraikitako lekaldetxe arek).

Toki-izen bat bakarrik ematen digu; CELLA: "iuxta via que vadit ad Cella. Bi "LL" ak "L" esaten zituztelako Cela da izen ori.

ZELA bat, bada Gipuzkoa'n, eta abizen lez, ezagutzen ditut nik ZELAA, ZELAETA, ZELADA ETA ZELAGA. Lopez Mendizabal'entzat, "Zela", "azela"ren aldaketa da, eta "Iarra", "sasla", esan nai du. Kerexeta'k berriz, "Zelala" ren aldaketa dala dio, eta aipatzen ditu "zela"tik sortutako izen geiago: ZELAKOETXEA, ZELAGARAN, ZELAEDER...

Bost giza-izen ematen dizkigu larruki au idatzi zuan apaiz arek. Berea, Armentarius, eta lekaidetxe artako abatarena Erbigio, eta iru lekuko edo "testiguena": AVIMARA, TELLUS eta BANDALISCUS.

ARMENTARIUS, lateraz, "aberezaintzalllea" da. Abereen izena, edo belntzat abereekin zer-ikusirik baduana osterak berriz, gizaseme euskaldun baten izen lez!

ERGIBIUS, izen germaniarra da. Iparretik jaxia eskierki. Ez da beintzat bisigoten done-zerrendan orrelako izenik agertzen. Berdin, AVIMARA.

BANDALISCUS. Lateraturik dago. "BANDALITARRA", esan nai du; eta badirudi lateraz "vandali" esan zitzaizen germaniar basati gogor aiekin zer-ikusirik izan dezakela. Izen atzerritarra izateak ordea, — ez orduan ez gaur—, ez du esan nai izen atzerritar ori daramana atzerritarra danik. BANDALISCUS, gaiñera, gizaseme euskaldun aren izengoiti uts izatea ba'leike. Izengoiti edo gaitzizenak bait dira, gero denborarekin abizen erasentsu biurturiko izen asko.

TELLUS—. Euskaldunen artan arras erabilia izan zan izena. Ez dirudi, jatorriz, euskalduna.

Doneen izenik berriz, aipatutako bi euskaldun aientaz kanpo, ez digu bat bakarrik ematen.

A! Leenago larruki ark, ematen zigun Felix Donearen izena. Esan dezadan, krisitandi guztian izan zirala izen doneak baiñan gure larrukikoa, euskalduna dala. Errioxa'n jaioa, eta Billbio-Mendian bakartasunean bizia. Mendi aren oiñean aurkitzen da SANFELICES deritzan erria. "San Felices" ori, "Santi Felicis" duzu, oker gaztelertua.

Euskaldunen aberastasuna, jakiña, len azterturik dauzkagun dokumentuek ematen zizkiguten gauzek osotzen zuten orain ere.

Ikus gizakume auek lekaldetxe menatarrarl emandako ondasunak:

Aloorak, sagastlak ("mazanares"), beste zugaitz zitu-emaille batzuk ("cetera pomifera"), belardiak ("defesas"), eta etxeak ("nostros domos"). Eta burni meatzak! ("In illa ferragine").

Bi dokumentu auek errege baten aipurik ez egiteak, IX mendearen asieran, euskaldunak iare eta beren buruaren jabe zirala adierazten digu. Iare! Baita autrigoiak ere, gaur Burgos'koak diran lurraldeetan.

807'an eta 828'an ez zan oraindik Iruña'n Erregerik. Beste Euskal-Erriek bezala, Batzar Nagusietan jaurtu ego gobernatu oi zuten orduan naparrek beren lurraldea. 850'ean, "Erregerik gabe mauritarra garaitu zuten naparrek, gogoak eman zielako, "porque les plugo", aukeratu zuten, beraiek adierazl zigutenez, Errege bat": Eneko Aritza.

Zoritxarrez egin zuten aukeraketa ori! Erregeek, Jaunek, eta jauntxoek, orduan eta gaur, on baiño gaitz geiago egin bait diote Euzkadi'rl.

Jauntxoek, beren onturreari begiratzten diote geiago, Euzkadi'ren onturreari baiño.

Eta ori esatean, bai noski, gaurko gure jauntxoak dauzkat begien aurrean. Euzkadi beren buruak baiño geiago maite izan balute, ez bait zuten sekulan Eusko-Alderdirik zatituko!

Dana dala, 807'an eta 828'an, II Alfontso, errege zan Asturietan. Muña neskatil autrigo euskaldun aren semea ain zuzen.(1).

Bi urte oletako larruki auek aren izenik ez aipatzea, Euskalerrriaren sarkaldeko muturra ber-bera ere aren mendetik kanpo aurkitzen zala erakusten dlgu. Eta azterturik dauzkagun bi dokumentu zaarrago aietan aurkitu genituan Asturietako erregeen aipamenak, gero bi dokumentu alel erantsitako gezurkeri ustelak dirala.

(Jarraituko du)

Latiegi'tar Bixente

(1) Autrigoia deitzen diot neskatil ari. Badakit IIIAlfontso 'ren "Kronika" k neskatil ura arrabarra izan zala, adierazi nai digula: "silone defuncto omnes magnati palati cun regina Adosinda in solio paterno Addefonsum constituerunt in regno. Sed tius eius Mauricatus, ex principe Adefonso maiore de sura tamen natus, superuia elatus intumuit, et regem Adefonsum de regno expulit; qui fugiens Adefonsus Alabam petiit, propinquisqui matris sue se contulit"

Euskeraz: "Silo (erregea) illik, jauregiko aundikiek eta Adosinda erregeñak Alfontso eseri zuten aitaren errege-aulkian. Maurecato osabak, orde z naiz mirabe baten bidez Alfontso lenegoaren semea izaki, puztu zan arrokeriz eta jaurlaritzatik jaurti zuan Alfontso erregea. Onek, igeska, Araba'ra jo zuan, eta bere amaren aideen artean aurkitu zuan babes".

Orri batzuk goraxeago, Kronika berak, neskatil ura "baskoia" zala esaten digu: (Froila erregeak) "baskoi eraultzan jeikia menderatu zituan. Aientartetik artu zuan emazte, Muña; eta onengadik izan zuan Alfonso semea": "Vascones reuelantes superauit. Uxoremque sibi Mun-niam nomine, exinde unde et filium Adefonsum genuit".

"Vascones" erromatarrentzat, naparrek izan ziran, ez arabarrak. Atzerritarrek orde ez dute beiñere gure erririk ondo ezagutu. Erdiario garaiean, gaiñera, Araba gaur baiño askoz zabalagoa zan. Bereak zituan, Najera 'z gora, Errioxa guztia, Bureba, Auka-mendia, Auka ibairen arana, eta lbero-ibaietik iparreruntz, gaur, Loza eta Mena aranen antzera, Burgos'enak diran lurraldeak.